

РЕЦЕНЗИЯ

от

проф. Буян Йорданов Филчев

за дисертационния труд

на

Златка Красиминова Яръмова

на тема:

„КОНЦЕПТУАЛИЗАЦИЯ НА ВИЗУАЛНИЯ ЕЗИК В ГРАФИЧНОТО ПРОИЗВЕДЕНИЕ“

за присъждане на образователна и научна степен „Доктор“

по научна специалност „Изкуствознание и изобразително изкуство –

Графика“. Научна област 8. Изкуства

Професионално направление 8.2 Изобразително изкуство

Научен ръководител:

проф. д-р Десислава Христова-Тошева

Всички материали по защитата са на разположение в отдел „Научно-изследователска, художествено-творческа и издателска дейност“ на НХА, от които е видно, че при реализирането на дисертацията няма допуснати нарушения.

Дисертационният труд е представен във вид и обем, съответстващи на специфичните изисквания на обучаващата катедра.

1. Значимост на изследвания проблем в научно и научно-приложно отношение.

Предмет на изследване на този труд е промяната не само функцията на графиката като медия, но и нейното понятие в контекста на изкуството. Именно различното разбиране на понятието „Графика“ днес и значенията, които то е имало в миналите епохи.

Концептуализацията на визуалния език в графичното произведение е анализ на понятието графика от гледна точка на мястото ѝ в съвременното изкуство.

Проблемът, **предмет на изследването**, който докторантът си поставя е очевидно значим, но до голяма степен е недостатъчно разработен в научноизследователската практика у нас. Визуалният език, конкретно в графичното произведение и неговата концептуализация в контекста на съвременния художествен процес е интересен и важен проблем, особено от гледна точка на теоретичните и философски разработки на някои известни автори на такива трудове, погледнато в исторически ракурс приблизително от началото на ХХ век. Свидетели сме на множество манифести, дискусии, акции – някои по-умерени, други съвсем крайни, но винаги тенденциозно избирателни, като подход. В този труд се наблюдава опит за едно по-панорамно научно изследване. Въпреки това авторът избира трудовете на основни теоретици на изкуството разработвали задълбочено такава тематика – **Артър Данто и Йозеф Косут**.

Чисто **приложният аспект** не е ясно изразен, особено в контекста на съвременните тенденции в графичното изкуство, защото това не е посочено, като проблематика на изследването. Въпреки това, навсякъде в текста се вижда авторовият прочит на основните постулати, концепции и теоретико-философски постановки, цитирани в изобилие от множество именити автори (виж „Библиография“).

Трябва да отбележим наличието на наистина съществуващите значителни дефицити свързани с предмета на изследване в този научен труд, защото до голяма степен именно те определят целите и задачите на изследването.

2. Формулирани цели и задачи на дисертацията.

Целта е – подробен анализ на понятието „графика“ и „графично произведение“ в контекста на изкуството от XX век.

От тук произтичат логично и **основните задачи.**

Те са седем. В съкратен вариант те звучат така:

1. Контекстът на изкуството, в който понятието за графика получава своя смисъл.
2. Анализ на взаимовръзката понятие на изкуството – понятие за графичното произведение.
3. Анализ на понятието за графика, като конкретно означаващо в границите на дадена теория на изкуството.
4. Опит за поставяне и изследване на една антитеза, тази, чрез която се твърди, че дадено произведение би могло също така и да не означава и съответно да няма конкретен смисъл в контекста на изкуството.
5. Анализ на употребата на медията на графиката като задаваща значението в конкретно произведение.
6. Шестата гледна точка на анализ поставя въпроса за значенията на понятията в изкуството в рамките на конкретен исторически контекст. Това е и един от главните въпроси в изкуствознанието от този период, замяната на едни понятия с други или разширяването на значенията им.
7. Анализ на въпроса за самоопределянето на дадено значение, самоопределянето на едно понятие. Анализът на този въпрос по-скоро представлява изследване на неговото проявление в изкуството през две различни гледни точки и резултатите от възникващото противоречие на тази територия.

При анализа на поставените задачи е обработен голям масив от информация, взет от много източници, но добре осмислен и структуриран в ясна и отчетлива композиция, строго следваща структурата на труда без никакво отклонение от предначертаните параметри.

Ясно са очертани **границите на изследването.** Те се определят, както от **обема на едно подобно изследване**, така и от **концепцията на автора** и поставените от него задачи. Затова изследването се съсредоточава в самия исторически план, върху самото събитие на промяна на определенията и понятията за изкуство и графично произведение, чрез зададените две конкретни теории на изкуството, тази на Артър Данто и Йозеф Косут. Целта тук е насочена именно към теоретичната концептуализация на понятията за медия, графика и изкуство от този период.

3. Степен на познаване на състоянието на проблема и съответствие на използваната литература.

Без съмнение авторът отлично познава проблема на дисертационния труд на всички необходими нива – исторически, хронологични, философски и теоретични, а също така и

артистичната практика макар и само на онези автори, които използват графичната медия като семантично ниво в изкуството си.

Използваната от Златка Яръмова научна литература е напълно приложима към проблематиката. Свидетели сме на необходимата **коректност при цитирането** на представителен брой автори. За съжаление тук трябва да отбележа за известни пропуски свързани с изискванията за библиографско цитиране.

Наличен е обоснован и разработен **теоретичен модел на изследването**.

Методологията, използвана от дисертанта, е подходяща и целесъобразно приложена спрямо изследваната материя, тъй като тя има сложен и своеобразен характер. Избраният подход на изследването е **аналитичният апарат на философията на езика, намерил своето приложение в естетическите теории и философии на изкуството**. Използването на този вид методи на анализ прави настоящето изследване **интердисциплинарно**, тъй като философията и философията на изкуството са дисциплини различни от изкуствознанието. Изборът на методологичен апарат цели да даде възможност и за бъдещи изследвания по темата.

Приложение II от настоящия труд представлява не просто *Речник на използваните термини*, но и специфика, представяща основата на понятийния апарат, използван в това изследване. Смятам, че този „Речник“ е един от реалните приноси на дисертацията.

Оригиналността на труда е безспорно обусловена както от **неговата актуалност като проблематика**, така и от **авторската интерпретация**.

От езикова гледна точка трудът е написан добре. **Езиковото и стилово единство** свидетелстват за изчистен авторски текст, достатъчно концентриран и наситен с информация, но също така и четивен.

Структурата на дисертацията е логична, хронологично и смислово обоснована и с подходяща йерархичност на обема на текстовете.

Автореферата на дисертацията е направен по правилата и изискванията, залегнали в правилниците на ВУЗ (въпреки, че не следва буквално структурата на дисертацията).

Дисертационният труд съдържа научни резултати, които представляват оригинален принос в областта към която е насочен. Той показва, че кандидатът притежава задълбочени теоретични знания по съответната специалност и способности за самостоятелни научни изследвания.

4. Проблемно описание на труда

Изложението на дисертацията е организирано структурно в **200 стр. текст**:

- Увод;
- 3 глави;
- Изводи;
- Научни приноси;
- Библиография.

Към настоящият труд са прибавени и **четири приложения**:

- **Каталог на разгледаните произведения в текста**;
- **Речник на използваните термини**, който освен това представя и спецификата на понятийния апарат, използван в това изследване;
- **Научни публикации**;
- **Автореферат**.

Проведеният научен анализ е осъществен в три основни глави.

Първата глава представя историческите предпоставки, изследва промяната и различието на понятията в изкуството и медията от периода на ранния ХХ век през погледа на самото проявление на произведението. Главата започва с известния цитат на Хуго Бал за разхлабването на главната взаимовръзка, която се намира между думата и смисъла. В изкуството това означава Промяна на фокуса от това какво се рисува, към това как се рисува. Фиксирана е ролята на Марсел Дюшан в разбирането за изместването на възприятието за изкуство от визуалното към мисловното. Отбелязва се, че радикалното преосмисляне на традицията чрез новите модели на възприемане на изкуството, свързани с *Модернизма*, са започнали още с *Футуризма*. Направен е анализ на цялостната панорама не само на хронологията на този реформаторски дух, започващ с основните постулати на *Дадаизма*, но и задълбочено проучване на новите модели на възприемане свързани с изкуството. Възникването на *Сюрреализма* и неговата трансформация от първоначалният му радикален облик отразен в манифеста на Бретон в процес на завръщане към полето на рационалното, на мисловното, което е напътствано от логическия анализ. По този път Сюрреализмът обръща фокуса си от акта и медията към произведението като краен резултат. Отразени са основните стилове и течения през периода на изследване, като *Американския абстрактен-експресионизъм*, *Попарта* и други, както и медията на графиката като изразен инструментариум.

Така започва тази обемна и изчерпателна част от дисертационния труд, анализирайки в осемте си подточки процесите в изкуството от разглеждания период, довели до обособяването на различни значения, предавани чрез медията на едно визуално произведение. Тук се набелязват и седемте основни проблема за анализ в последващите две глави. Поднесенният тук материал е добре систематизиран и всички цитирания са уместни и дозирани.

Във **втора глава** авторът преминава към основното изследване. Анализира поставените седем въпроса в контекста на двама автори / Артур Данто и Йозеф Косут/, които са избрани заради различните си гледни точки към понятията за изкуство, макар и двамата намиращи се на територията на аналитичната традиция.

При Данто основният акцент на неговия метод е анализа на един проблем от много гледни точки. Косут пък е автор свързан с течението на Концептуализма, като неговият подход в изследването в изкуството е вече изцяло аналитичен.

Предмет и смисъл на изкуството и тяхната дефиниция са основната тема в началото на 2-ра глава. Тук дисертанта аналитично разработва темата, чрез теорията в полето на изкуството, която **Артур Данто** предлага в противовес на философията на художествено красивото при Хегел и неговите естетически постулати, валидни през един твърде дълъг период от време. Теорията на Данто обяснява, каква е разликата между произведението на изкуството и обикновения предмет от действителността, който не е изкуство, кое е това, което задава същността на изкуството като изкуство. Следват аналогични текстове за дефиниция и смисъл (произведението за него е *въплътен смисъл* и дефиницията за изкуството като „*сън в будно състояние*“), смисълът като липса и като употреба, смисъл в исторически и теоретичен контекст и самоопределящ се смисъл. Дефинирана е Медията, като изразно средство, което въплъщава идеите на артистите в изкуството. Отделено е значително място за вътрешния смисъл на Поп произведението в

творчеството на Уорхол и Лихтенщайн при които графичното произведение се превръща в езикова категория, то е резултатът от поставените заявления на артиста в сетивна форма.

В края на тази глава неминуемо стигаме и до Черните квадрати като произведения на Малевич и Райнхард, за които черният квадрат, като произведение на изкуството е живото творение на това изкуство. Но в действителност би могло да се каже, че във всеки опит за самоопределяне съществува и нещо парадоксално.

След голям масив от текст, който съдържа множество цитати от гореспоменатите автори, на базата на техните философски и теоретични постановки, а също така и на логичния и последователен анализ от страна на дисертанта са изведени много точни и балансираны заключения, които имат пряко отношение към поставените в началото на изследването **седем основни задачи**.

Структурата на **трета глава** е идентична с тази на втора глава, но тук цялата вече разгледана проблематика е в контекста на теоретичните разработки на Йозеф Косут за връзката между „края“ на философията и „началото“ на изкуството, което започва като автономно изкуство да функционира в своя контекст като изкуство. Чрез произведението като език авторът заявява своето намерение в изкуството. Тук произведението не е форма, морфология или визуалност, а коментар на изкуството, оставен в контекста на изкуството. Основният ракурс, чрез който се анализират разглежданите в трета глава понятия е осмислянето на произведението на изкуството като **Аналитична пропозиция**.

..., Самоопределянето на изкуството в логико – лингвистичния контекст на теорията на Косут не довежда до края на това изкуство и все пак произтичащото следствие отново би могло да се разгледа като край, но вече не на самото изкуство, а на една теория пораждаща противоречие“.

В последната 9-та подточка на трета глава се прави анализ на **неразрешимите твърдения**, до които довежда дефиниращият механизъм в теорията на Косут. Направен е опит да се изведе неразрешимо твърдение за изкуството според правилата за автономно дефиниране на произведенията в теорията на Косут. Измисленото за целта произведение е произведение като всяко друго, което според Косут съставлява контекста на изкуството след началото на изкуството. Тук целта е да се доближим възможно най-много до самата дефиниция на изкуството на Косут, като по този начин се покаже противоречието, до което тя води. Само в своята цялост като контекст изкуството означава изкуство и нищо друго освен изкуство.

Според автора *..., Този труд не претендира за изчерпателност по една широка сама по себе си тема, претендира за това само в начертаните граници на изследването... Претенцията е единствено в поставените цел и задачи за анализ в контекста на избраните две теории“.*

Избраната и приложена от него методология *..., Показва нова гледна точка към познанието, смисъла, мисълта от XX век, която неизбежно се имплицира в теорията и практиката на изкуството. Но именно на въпроса за мисълта, познанието и езика отговор вероятно предстои да бъде даден“.*

Съгласен съм с основните изводи и заключения на автора за необходимостта от **нова гледна точка** свързана с процесите на разширяване **на понятието за графично произведение** в контекста на разширеното понятие за изкуство от периода на XX век. Златка Ярмова си е направила труда да анализира и осмисли най-ярките и характерни за

периода концепции на теоретично ниво. Близко един век след стартирането на тази промяна и всички направени опити да бъдат следвани стриктно постулатите от „Епохата на Манифестите“ ние наблюдаваме множество явления тенденции течения и автори, които не попадат, чрез своите авторски преживелици във кройката на нито един манифест. Достатъчно е да споменем имената на няколко от най-изявените сюрреалисти и да се опитаме да анализираме творческите им постижения в контекста на която и да е теоретична разработка от разглеждания период. Очакват ни повече парадокси и въпроси отколкото отговори. Нещата стават още по-трудни за анализ и обобщения с появата на явления обобщени, като епоха на постмодернизма. Към днешна дата сме свидетели на невиджано досега взаимопроникване на култури и тенденции в глобален мащаб и то случващи се с неимоверно бърз каданс. Развитието на технологиите и последиците от това са също трудно прогнозируеми. Тук изобщо не отварям скоби за навлизането на Изкуствения Интелект и неговото приложение в процеса на правене на изкуство и в частност графично изкуство. Това, както и използването му в разработка на теоретични и аналитични текстове, ще ни постави много скоро в нова и изискваща осмисляне среда.

—

5. Наличие на собствен принос при събирането и анализирането на емпиричните данни.

- Първият принос от провеждането на това изследване е сам по себе си анализът или концептуализацията на понятието графика и графично произведение в контекста на промяната на понятията в изкуството на XX век.
- Използването на интердисциплинарен подход както към промяната на понятието за графика и графично произведение, така и към проблемите при концептуализирането на тези понятия в изкуството на XX век. на XX век.
- Аналитичните подходи в теориите на изкуството при Артър Данто и Йозеф Косут не са били използвани като метод на концептуализация при анализа на основните аспекти на понятието за графика и графично произведение до този момент. Така за целта на тази концептуализация беше направена основна систематизация на изграждащите понятия, които рамкират понятието за изкуство, в техните теории, както и на дефинициите за изкуство и произведение.
- **Избраната методология и теории на изкуството при анализа доведе до представянето на нова гледна точка и резултати към процесите на разширяване на понятието за графично произведение в контекста на разширеното понятие за изкуство от периода на XX век.**
- За целта на концептуализацията бяха изследвани възможностите на тезата за липса на значение в произведенията на изкуството, а оттук и на графичните произведения. Резултатите откриват едно единствено положение, при което в конкретни произведения е възможно да липсва смисъл. Това положение се намира в рамките на теоретичния контекст, който Косут чертае при разглеждането на произведението на изкуството като аналитична пропозиция. В тавтологичния характер на тези пропозиции значение липсва.
- **Анализът чрез избраната методология показва и нова гледна точка към различните значения в произведенията на изкуството при използването на едни и същи визуални изразни средства. Употребата като задаваща значението на**

понятието е аналитичният подход, който беше използван като анализ на значенията на визуалните изразни средства в изкуството на графиката.

- При анализа на проявлението на проблема за самоопределянето на понятията в контекста на изкуството беше открито неразрешимо твърдение в теорията на изкуството на Косут. Самата дефиниция на изкуството при Косут представлява неразрешимо твърдение, водещо към парадокс, който Ръсел описва в своя труд с Уайтхед „Принципи на математиката“. Парадоксът се проявява при множества, които биват дефинирани от членове на тези множества.

6. Приложение III съдържа две научни публикации:

- **Лингвистичният знак като разкриващ разликата в произведението на ХХ век.** Лингвистичният знак като граница на изразните средства.

Статията е публикувана в сп. Изкуство и критика, том 2, брой 2, 2021, с. 24

- **Липсата на смисъл, когато то е самото намерение на артиста в изкуството**

Статията е публикувана в сп. Изкуство и критика, том 3, брой 1, 2022, с. 19

7. Лични впечатления

Дисертационният труд на **Златка Ярмова** е добре систематизиран, съдържа сериозни научни приноси вследствие на задълбочена проучвателна и изследователска работа, както и на нейния личен опит и показва, че кандидатът разполага с достатъчно познания в рамките на начертаните граници на изследването, а и извън тях.

Претендирайки за една добра осведоменост, свързана с развитието на съвременната графика, мога да кажа, че авторът на това изследване върви в правилната посока и се опитва да подреди всички характерни концепции и теоретични разработки от началото на ХХ век по начин, който очевидно подготвя „почвата“ за изследване и анализ на настоящия и бъдещ свят на артистични изяви. А такива ще има докато има хора.

Заклучение

Въз основа на всичко казано по-горе, оценката ми за дисертационния труд, автореферата, научните публикации и научните приноси е положителна.

Като имам предвид безспорните достойнства на дисертационния труд си позволявам да препоръчам на уважаемото Научно жури да **присъди образователната и научна степен „доктор“ на дисертанта Златка Красиминова Ярмова.**

06.01.2024 г.

София

Проф. Б. Филчев

